

פרשת שלח

'לא ידעו ולא יבינו' – כיצד זה קרה?

במדבר יג, א-ב:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים וַיֵּתְרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן
אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל...

רש"י:

שלח לך אנשים. למה נסמכה (א) פרשת מרגלים לפרשת מרים; לפי
שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו
מוסר.

שפתי חכמים:

(א) הכי מקשה רש"י למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לבד, דהיה לו לסמוך
גם כן לפרשת קרח, והיה לו להקדים מחלוקת קרח ואחר כך מרים ואחר כך מרגלים,
שהרי מחלוקת של קרח בחצרות היה (רש"י דברים א, א) אבל ענין מרגלים בפארן
היה (פסוק ג). [וכתיב (לעיל יב, טז) 'ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן'].
ומתרץ לפי שלקתה כו' ומשום הכי כתב הפרשיות שלא על הסדר כדי לדרוש זה,
ואם היה כותב על הסדר אף על פי שהיה מקדים (מרגלים ל) מרים [למרגלים] לא היה
יכול לדרוש זה, דלמא כסדר הם נכתבים. (הרא"ם). כבר כתבתי כמה פעמים שאין
הרב כותב טעם על הסמיכה אלא אם כן יש בכתוב איזה יתור או שנוי לשון וכיוצא
בזה, שהכתוב מקפיד על הסמיכה, אף בכאן מה שכתב 'וישלח אותם משה במדבר
פארן' (פסוק ג) הוא מיותר, דהא לעיל מזה (יב, טז) כתיב 'ויחנו במדבר פארן' ופשיטא
דמשם נשתלחו, אלא ודאי שהכתוב הודיע לנו מקום השליחות לומר לך שאף על פי
שמחצרות נסעו ובאו למדבר פארן והיה להם לקחת מוסר ואפילו הכי חטאו ושלא
כפירוש הרא"ם. (נחלת יעקב).

רש"י פותח את פירושו לפרשה בשאלת סמיכות פרשת המרגלים לפרשת מרים בסוף הפרשה הקודמת. מפרשי רש"י עסקו בשאלה: האם רש"י בא להסביר את סדר הפרשיות, אף על פי שזה היה גם הסדר הכרונולוגי, או שבא להסביר מדוע שינתה התורה את הסדר ולא כתבה את הדברים על פי הסדר הכרונולוגי? (שפתי חכמים, גור אריה למהר"ל, ועייין גם במפרשים על במדבר רבה על אתר)

אולם השאלה המרכזית היא: מדוע באמת לא למדו המרגלים, אשר 'אותה שעה כשרים היו' (רש"י לפסוק ג), מפרשת מרים ובחרו להוציא את דיבת הארץ רעה?

המדרשים (במ"ר ותנחומא) מביאים פסוק מיוחד כדי להסביר זאת: 'לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מִרְאֹת עֵינֵיהֶם מִהַשְׁכִּיל לְבָתָם' (ישעיהו מד, יח). ממשיך המדרש ומסביר:

היה צפוי לפני הקב"ה שיהיו באים ואומרים לשון הרע על הארץ. אמר הקב"ה, לא יהיה להם פתחון פה לומר לא היינו יודעים עונשו של לשון הרע מהו, לפיכך סמך... העניין זה לזה כדי שידעו הכל עונשו של לשון הרע... אף על פי כן לא רצו ללמוד. לכך נאמר 'לא ידעו ולא יבינו...' (תנחומא, ה)

ההשוואה שמשווה המדרש בין פרשת מרים לפרשת המרגלים מלמדת אותנו שיש דמיון בשורש הטענות של מרים ושל המרגלים. מרים לא חשבה שהיא אומרת לשון הרע, כי טענתה הייתה נכונה בעיניה, והיא דיברה עם אהרון על מנת לתקן את יחסו של משה כלפי אשתו. הקב"ה התגלה אליהם והסביר שלהם שמה נמצא בדרגה מיוחדת - 'לא כן

עֲבָדֵי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא... (יב, ז) – ולכן אי אפשר להתייחס אליו כאל כל אדם אחר. הטענה כלפי מרים הייתה: מדוע היא קבעה עמדה שלילית ביחס למשה לפני ששאלה אותו על התנהגותו. תכונה זו נובעת לפעמים מגדלותו של האדם, שבטוח שהוא מבין את המציאות ולכן הוא שופט אותה על פי הבנתו ללא בירור מקדים ומעמיק.

המרגלים – 'אותה שעה כשרים היו', עד כדי כך גדולים היו שמשה שאל את ה' על כל אחד ואחד 'ואמר לו ראויים הם' (תנחומא ד), זהו שנאמר: 'וישלח אותם משה... על פי ה''. גדלותם היא שהביאה אותם למצב נפשי כזה ש'טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם'. הם חשבו שהם חכמים כל כך שאין להם מה לשאול ומה להתלבט, ולכן 'לא רצו ללמוד'. הם לא חשבו שהם צריכים לברר כיצד ייתכן שיש בארץ ישראל גיבורים גדולים כל כך ודברים מיוחדים כל כך. טעותם הייתה בכך שהחליטו על סמך מה שראו ולא רצו ללמוד ולברר.

תופעה זו חוזרת על עצמה בכל הדורות. פעמים אפשר לראות אנשים חכמים, רציניים ונבונים שמגיעים לעמדות השפעה בכירות, ודווקא אז עושים טעויות קשות הנובעות מחוסר הבנה והקשבה. הטעויות כה קשות עד שאנו שואלים: איך אדם רציני כל כך עשה טעות כזאת? האם הוא לא ראה מה קורה ולא הבין איפה הוא נמצא? התשובה: 'טח מראות עיניו...'. דווקא מפני שהוא מוכשר ומוצלח כל כך הוא שכח איך מתבוננים ואיך מקשיבים.

מרים קיבלה עונש של גלות קצרה, שבעה ימים מחוץ למחנה, ואילו המרגלים, שלא קיבלו מיד את טענתו של משה והמשיכו להתווכח ולהשפיע באופן שלילי על העם כולו, קיבלו עונש כללי וארוך יותר

של ארבעים שנה שבהן חיכה כל העם מחוץ לארץ ישראל, עד אשר יגיע הזמן להיכנס לארץ ישראל, מקום השכינה.

המושג 'תלמיד חכם' בא ללמדנו רעיון זה. ככל שאדם למד יותר תורה הוא אמנם חכם גדול יותר, אבל גם תלמיד גדול יותר. הוא מתייעץ, שואל ומתבונן, כי האחריות גדולה יותר.

ככל שאדם לומד יותר, הוא מבין עד כמה הוא לא יודע, עד כמה התורה היא בחינת מים שאין להם סוף. ולכן במקום שבו הקב"ה אומר למרים ולאהרון עד היכן מגיעה גדולתו של משה, התורה מציינת 'וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מְכַל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה' (יב, ג).

פרשת שלח

'וכי אדם בורר חלק רע לעצמו?'

במדבר יג, א-ב:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. שְׁלַח לְךָ אַנְשִׁים וַיֵּתְרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן
אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל...

רש"י:

שלח לך. לדעתך (א), אני איני מצוה לך, אם תרצה שלח. לפי שבאו
ישראל ואמרו 'נשלחה אנשים לפנינו' (דברים א, כב), כמה שנאמר
זתקרבון אלי כלכם' וגו' (דברים א, כב), ומשה נמלך בשכינה. אמר, אני
אמרתי להם שהיא טובה, שנאמר 'אעלה אתכם מעני מצרים' וגו' (שמות
ג, יז), חיייהם שאני נותן להם מקום לטעות (ב) בדברי המרגלים, למען לא
יירשנה.

שפתי חכמים:

(א) דקשה לרש"י הלא גלוי וידוע לפני ה' שעתידים לחטוא על ידי שליחות זו, אם כן
למה צוה להם ה' יתברך שישלחו מרגלים לפנייהם שעל ידם יבא פורעניות להם שלא
יבאו לארץ ישראל, כי ימותו במדבר, ועל זה פירש אני איני מצוה לך. והרא"ם פירש
ממילת שלח קדריש ולא ממילת לך, דכיון דכתיב (דברים א, כב) 'זתקרבון אלי
כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו' וגו', ובודאי נמלך משה בהקב"ה ובאתה
התשובה שלח, ובהכרח הוא נתינת רשות ולא ציווי, כיון שהוא תשובת שאלה, מורה
הוא על נתינת רשות ולא ציווי. ומילת 'לך' צריך לפרש, או דרך הלשון כך הוא, כמו
'הגשם חלף הלך לוי' (שיר השירים ב, יא), או לדרוש כשראה הקב"ה את המרגלים
שעתידין לחטוא קרא אותן לשמו של משה שלח לך וגו', וכשראה הקב"ה את הזקנים
שמעשיהם כשרים קרא אותן לשמו, שנאמר (לעיל יא, טז) אספה ילי' שבעים איש.
(רא"ם).

(ב) וכדאמרין (עבודה זרה נה ע"א) הבא ליטמא פותחין לו. (מנחת יהודה). אין הפירוש שישראל יטעו בכוונת דברי המרגלים, אלא הכי פירושו, מהו המקום לטעות, שהמרגלים יטעו, והיינו ארץ אוכלת יושביה (להלן פסוק לב) שטעו המרגלים בזה, וכמו שפירש הרב שם. (נחלת יעקב).

הסברו של רש"י לביטוי 'שלח לך' הוא חיבור של שני מדרשים שונים. החלק הראשון של דבריו, 'שלח לך - לדעתך' מבוסס על הגמרא (סוטה לר, ב), ואילו החלק השני מבוסס על המדרשים (במ"ד ותנחומא) שכבר כאשר ביקש עם ישראל לשלוח מרגלים, כמתואר בספר דברים, הבין הקב"ה שהבקשה נובעת מחוסר אמונה, ולכן היה ברור לו שהמרגלים ימאסו בארץ ישראל ויצליחו לשכנע את העם בכך, כפי שרש"י מסיים: 'למען לא יירשוע'. למרות האמירה החד-משמעית של הקב"ה למשה שעם ישראל הולך לחטוא בחטא המרגלים, החליט משה לשלוח אותם.

מדוע שלח משה את המרגלים למרות אמירתו הברורה של הקב"ה שהשליחות תיכשל?

הזוהר הקדוש אומר כי 'שלח לך' פירושו 'לגרמך' - לעצמך (כפי שהסביר גם את דברי הקב"ה לאברהם 'לך לך' - 'לגרמך' - לעצמך). דהיינו, משה שלח את המרגלים כי הבין שזו הדרך היחידה לגלות את עצמיותו שלו, את מנהיגותו שלו. משה עשה זאת אף שהיה ברור לו שהשליחות תסתיים בכישלון, כפי שרש"י ממשיך ומביא את דברי חז"ל על הוספת האות יו"ד בשמו של יהושע: 'התפלל עליו ייה יושיעך מעצת מרגלים'.

תפקידו של משה היה להקים דור חדש שידע כיצד להיכנס לארץ

ישראל ולבנות בה 'ממלכת כהנים וגוי קדוש'. משה הבין שאם הוא יוותר על התהליך הכואב של שליחת המרגלים, המפלה שתהיה לאחר מכן, בעת הכניסה לארץ, תהיה גדולה ומשמעותית יותר. היא תנבע מכך שהעם איננו מוכן נפשית ורוחנית לכניסה לארץ, הדורשת עבודת כפיים ומאמץ מלחמתי ורוחני בדרך הטבע.

הגמרא משתמשת בביטוי 'לדעתך', שפירושו הפשוט הוא: 'עשה מה שאתה חושב'. אולם הזוהר מעמיק ומסביר כי דעתו של אדם מגלה את עצמיותו, את עומק נשמתו, ולכן הוא מסביר: 'לך - לעצמיותך'.

כך אולי אפשר להסביר גם את המשך דברי הגמרא: 'וכי אדם זה בורר חלק רע לעצמו' - ביטוי שאיננו מובן במבט ראשון ולכן רש"י פירשו ביחס לקב"ה: 'כלומר, אם הקב"ה ציווה, כלום היה אומר לו לעשות דבר שסופו בא לידי תקלה?'. ודבריו קשים, כיצד אפשר לקרוא לקב"ה אדם? ועוד, וכי לא הבין משה שלא כדאי לשלוח את המרגלים אם ברור הדבר שייכשלו בשליחותם (כפי שהקשה המהרש"א ועוד)?

על פי דברינו נאמר כי ביטוי זה של ריש לקיש נאמר בלשון תמיהה שאין עליה תשובה. לפעמים אדם עושה מעשה שברור לו שייכשל רק כדי שיוכל להמשיך ולהתקדם, כי רק בדרך זו הוא יוכל לגלות את הכוחות הטמונים בו. 'שָׁבַע פֹּלֵל צִדִּיק וְקָם' (משלי כד, טז). לכן השתמש ריש לקיש בביטוי 'לעצמו' - לרמוז לרעיון שהדגיש הזוהר, 'לך - לעצמיותך'.

ומי לנו גדול מריש לקיש שהיה פושע גדול ושב בתשובה גדולה, עד שאמר את המימרא הידועה: 'זדונות נהפכים לו לזכויות', שיבוא וילמד אותנו שלפעמים חייבים ליפול כדי לדעת איך לקום ולהתפתח.

פרשת שלח

חטא המרגלים – בגלל ניגוד עניינים

במדבר יג, ג:

וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאָרָן עַל פִּי ה' כָּלֹם אַנְשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי
יִשְׂרָאֵל הֵמָּה.

רש"י:

כלם אנשים. כל 'אנשים' שבמקרא, לשון חשיבות (א); ואותה שעה
כשרים היו.

שפתי חכמים:

(א) פירוש כל סתם אנשים לשון חשיבות הוא כשיבאו במקום תואר כמו הכא, וכמו
'זחוקת והיית לאיש' (מלכים א' ב, ב). אבל כשלא יהיו במקום תואר, כמו 'ויאמרו
האנשים' (בראשית יט, יב), ואת 'האנשים אשר פתח הבית' (שם פסוק יא), 'שלח לך
אנשים' (לעיל פסוק ב), כולם לשון אנשים ממש הם, ולא חשובים. (רא"ם).

על המרגלים ששלח משה נאמר 'כולם אנשים', ורש"י מסביר: 'לשון
חשיבות, ואותה שעה כשרים היו'. המדרש שעליו מתבסס רש"י אומר:
'בכל מקום שנאמר אנשים - צדיקים הם' (במדבר רבה טז, ה).
אולם רש"י עידן את הדברים ואמר 'כשרים היו' והקדים ואמר: 'לשון
חשיבות'. נראה שרש"י רומז בדבריו שאנשים אלו הכירו במעלתם
וייחסו לעצמם תכונות אלו. בכך רצה רש"י לרמוז שהשורש לחטא
נבע מכך שהם הרגישו 'חשובים'. הם באמת היו צדיקים וכשרים

ובגלל זה החשיבו את עצמם וחשבו שהם אינם יכולים לטעות בגלל ניגוד העניינים שהם מצויים בו.

הרגשה זו של חשיבות חוסמת פעמים רבות את האדם, גם הגדול ביותר, מלהתבונן ולהקשיב לדבר ה' בצורה פשוטה ונקייה. דווקא גדלותו גורמת לכך שהוא חושב שהוא מבין טוב יותר.

חז"ל מסבירים:

כולם צדיקים היו וראשי ישראל היו, אבל נתנו לעצמם עצה רעה. למה נתנו עצה זו? אלא אמרו, אם עולים ישראל לארץ נעבור אנחנו מלהיות ראשים וימנה משה ראשים אחרים, שהרי אנחנו זכינו במדבר להיות ראשים אבל בארץ לא נזכה. (זוהר ח"ג קנח, א, מתורגם)

כיצד אפשר לומר על אנשים צדיקים שהם היו מודעים לכך שיעבירו אותם מתפקידם ולכן נתנו עצה רעה בצורה מודעת?

נראה כי חכמים רוצים ללמדנו שהנגיעות האישיות של בני האדם עמוקות כל כך שאפילו אנשים גדולים וצדיקים יכולים ללכת שבי אחרי הרצון הפנימי הטבעי שלהם ולראות את המציאות כולה בעיניים עקומות. הרי לא היה ויכוח בין עשרת המרגלים ליהושע וכלב על העובדות. הוויכוח היה בשאלה אם 'עֲלֵה נַעֲלֵה וִירָשְׁנוּ אֶתָּה כִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ' (יג, ל) או שמא 'לֹא נוֹכַל לַעֲלוֹת אֶל הָעָם כִּי חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ' (שם לא).

כשלאדם יש נגיעות אישיות מוטלת עליו החובה לא לקבל על עצמו שליחות המשפיעה על מעמדו האישי.

היות שהעם דרש לשלוח מרגלים, כפי שנאמר בפרשת דברים

'וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּלְכֶם...' (דברים א, כב), ביקש הקב"ה לשלוח דווקא את מובילי הדעה בעם, ולכן רצה לשלוח 'כָּל נָשִׂיא בָהֶם' (יג, ב). אולם הם היו צריכים להציע אנשים חשובים אחרים ונמנעו מכך מפני שהם 'אנשים', 'צדיקים' כלשון המדרש, ומעבר לכך הם גם 'חשובים' – הם רואים את עצמם מנהיגים שיודעים להתעלות מעל 'ניגוד העניינים' שהם מצויים בו.

במבחן התוצאה, הרגשה זו שלהם הכשילה אותם ואת עם ישראל כולו.

אך מה הייתה הסיבה לכך שהמרגלים חשבו שמשה יחליפם בכניסה לארץ?

גדולי ישראל הסבירו שעבודת ה' בארץ ישראל שונה היא מעבודת ה' במדבר. במדבר היו מן, באר וענני הכבוד ועם ישראל היה פנוי לעסוק בתורה, ולכן הוא נקרא 'דור דעה'. לעומת זאת, בארץ ישראל יהיה צורך בעבודת כפיים ובניהול מדינה על כל המשתמע מכך ולכן לא יהיה לבם פנוי להתעלות רוחנית במובן הפשוט (שפת אמת שנת תרמ"ה, ועיי' גם בכתבי האר"י שער הפסוקים כאן ועוד).

הרי שדעתם של המרגלים גובשה מתוך תפיסה תורנית עמוקה שהייתה בה גם נגיעה אישית.

כאשר יש לאדם נגיעות אישיות הוא לא יצליח לשכנע את הציבור בצדקת דרכו, אבל כאשר מצטרפת לנגיעה אישית זו גם תפיסה רעיונית, הציבור הרחב איננו מודע לכך ואולי גם האדם עצמו איננו מודע לכך שתפיסת עולמו מושפעת מכך שיש לו נגיעה אישית בדבר, כי האידאולוגיה והנגיעה האישית מחוברות זו לזו ונובעות זו מזו.

מכאן עלינו ללמוד עד כמה מוטלת עלינו החובה שלא לשפוט אנשים אחרים בכל דבר שיש לו משמעות גם לנו באופן אישי, כי קשה מאוד לנתק בין הדעה ובין טובתו האישית של בעל הדעה.

בכל מקום שבו יש להחלטה השפעה על מעמדו - ראוי לו לאדם להימנע מלהיות שותף להחלטה זו.

פרשת שלח

חטא המרגלים אז והיום...

במדבר יג, ג:

וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאָרָן עַל פִּי ה' כָּלֹם אַנְשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה.

רש"י:

כלם אנשים. כל 'אנשים' שבמקרא, לשון חשיבות (א); ואותה שעה כשרים היו.

שפתי חכמים:

(א) פירוש כל סתם אנשים לשון חשיבות הוא כשיבאו במקום תואר כמו הכא, וכמו 'זחוקת והיית לאיש' (מלכים א' ב, ב). אבל כשלא יהיו במקום תואר, כמו 'ויאמרו האנשים' (בראשית יט, יב), ואת 'האנשים אשר פתח הבית' (שם פסוק יא), 'שלח לך אנשים' (לעיל פסוק ב), כולם לשון אנשים ממש הם, ולא חשובים. (רא"ם).

רש"י מסביר שהמרגלים, בזמן שליחתם, היו כשרים. הזוהר מסביר שלמרות זאת הם חטאו מפני שחשבו שבהגיעם לארץ ישראל הם לא יוכלו להמשיך ולהנהיג את העם אלא יהיה צורך למנות מנהיגים אחרים.

יש להבין דברים אלו. הרי אם הם אכן אנשים כשרים וצדיקים, כיצד ייתכן שרק בגלל התחשבנות אישית קטנונית הם יציעו עצה קשה כל כך כנגד רצון ה'?

האר"י הקדוש מסביר כי הייתה פה התבוננות עמוקה יותר. ננסה להסביר את הדברים.

ישנן שתי דרכים של התבוננות והנהגה אלוקית במציאות. דרכה של רחל המתבוננת על המציאות החיצונית ודרכה היא מגלה את רצון ה' בעולם - היא 'עלמא דאיתגליא'. וישנה דרך שנייה של התבוננות פנימית ללא התחשבות במציאות הגשמית, שהיא דרכה של לאה, בבחינת 'עלמא דאיתכסיא'.

ההנהגה הניסית מתעלמת מחוקי הטבע ועומדת מעליהם, כפי שהיה במדבר. אולם כאשר התקרב עם ישראל לארץ ישראל היה עליו לנקוט כלים מעשיים ולשלוח מרגלים כדי לשנות גישה מתפיסה ניסית להסתכלות על פי דרך הטבע.

דווקא בגלל גדולתם הרוחנית והבנתם שבארץ ישראל יש ללכת על פי חוקי הטבע, הלכו המרגלים לקיצוניות השנייה, השופטת את המציאות רק לפי העובדות הפשוטות ללא הכוחות הרוחניים המתגלים בתוך המציאות ומשפיעים עליה. הם הבינו שאם אנו עוברים להנהגת רחל המדגישה את העולם המעשי הטבעי, הרי שאסור להכניס בתוך השיקול המעשי את האמונה וההשגחה האלוקית. לכן כאשר הם ראו שמבחינה מעשית אין שום סיכוי לנצח את יושבי הארץ, הם הגיעו למסקנה הקשה שאין מה לעשות, המלחמה אבודה מראש.

כלב היה גם הוא מבניה של לאה, אולם הוא הבין ששתי נקודות המבט, של רחל ושל לאה, צריכות להתאחד. כי גם המציאות הממשית היא גילוי אלוקי וגם בתוך העולם הטבעי ישנם ניסים הבאים בדרך הטבע.

יהושע מזרעה של רחל וכלב מזרעה של לאה ידעו לאחד את שתי נקודות המבט הללו להסתכלות שלמה. מצד אחד אנחנו צריכים להתבונן במציאות, להבין את מגבלותיה ולפעול באמצעותה, אולם מצד שני עלינו לדעת כי יש ניסים רבים בתוך העולם הטבעי.

כשיש אמונה וסייעתא דשמיא אפשר להפוך גם את הדברים הבלתי אפשריים לאפשריים...

גם היום ישנם אנשים המנתחים את המציאות כמו שהיא ומגיעים למסקנה שאין מה לעשות... אבל אנחנו רוצים להמשיך בדרכם של כלב ויהושע היודעים לאחד את הטבע והנס ולפעול עם אל בתוך המציאות הטבעית, ולומר: 'עֲלֵה נַעֲלֵה וַיִּרְשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ' (יג, ל).

פרשת שלח

על מה התווכחו המרגלים?

במדבר יג, ל-לא:

וַיִּהְיֶה כְּלָב אֶת הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עֲלֶה נַעֲלֶה וַיִּרְשְׁנוּ אֶתְּהָ בִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ. וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוֹכַל לַעֲלֹת אֶל הָעָם כִּי חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ.

רש"י:

עלה נעלה. אפילו בשמים (א), והוא אומר עשו סולמות ועלו שם, נצליח בכל דבריו.

חזק הוא ממנו. כביכול (ב) כלפי מעלה אמרו.

שפתי חכמים:

(א) דאם לא כן הוה ליה למימר נעלה וירשנו, 'עלה' למה לי, אלא עלה נעלה מכל מקום אפילו בשמים.

(ב) מדכתיב כי חזק 'הוא' ממנו, הוה ליה למכתב כי חזק ממנו, שהרי לעיל גם כן לא כתיב 'הוא', רק 'אפס כי עז העם הזה'. אלא כלפי וכו'. (מנחת יהודה). דאי אפשר לומר ממנו מישראל, דהוה משמע שגם ישראל חזק, אלא שהוא יותר חזק, כדפירש רש"י על פסוק (דברים ט, א) 'עצומים ממך' אתה עצום והם עצומים ממך, וכאן לא יתכן זה שהרי המרגלים מדמים עצמן כחגבים נגד העם היושב בארץ, אלא כלפי וכו'. (גור אריה).

בשיח הציבורי שהתקיים בין עשרת המרגלים הטוענים שאי אפשר לעלות לארץ, ובין יהושע וכלב התומכים בעלייה, אנו רואים שאין

ויכוח על העובדות אלא ויכוח בדבר היכולת. רק לאחר המסקנה הזאת הם שבים ומוציאים דיבת הארץ רעה. הדעה השלילית על העלייה לארץ הייתה עוד לפני ההסברים ההגיוניים.

הסברים שונים נתנו חכמי ישראל למחלוקת זו ולשאלה כיצד קורה שאנשים צדיקים ומנהיגי העם, היודעים שכל מטרתה של יציאת מצרים הייתה ההגעה לארץ ישראל, ואשר חווים יום-יום ושעה-שעה את הניסים הרבים שעושה הקב"ה לישראל במדבר, מגיעים למסקנה 'וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֹבָה מִצְרָיִם' (יד, ד).

נעסוק באחד ההסברים. לעם ישראל ברור כי כאשר הם ייכנסו לארץ ישראל ייפסקו הניסים הגלויים והם יצטרכו לעסוק בניהול כלכלי ומדיני בדרך הטבע. לכן הם רוצים לשלוח מרגלים כדי להתחיל ולהרגיל את עצמם לחשוב חשיבה טבעית ולא לסמוך בכל דבר על הנס. הקב"ה הסכים עם רצון זה ולכן אמר למשה: 'שלח לך אנשים', וכפי שהסביר רש"י: אני איני צריך מרגלים, אבל אם העם רוצה, בבקשה.

אולם טעותם של המרגלים הייתה כיצד להתמודד עם השילוב שבין הנס לטבע. במדבר הייתה הנהגה ניסית מוחלטת. כל בעיה נפתרה בדרך נס. משום כך חשבו המרגלים שבהנהגה בדרך הטבע יש צורך בהתבוננות ריאלית בלבד, ועל פי הניתוח הריאלי אכן אין סיכוי לנצח את עמי הארץ. ממילא כל עובדה מציאותית הופכת לקושי גדול.

לעומתם, יהושע וכלב האמינו כי גם כאשר עוברים להנהגה טבעית, הקב"ה מוביל את הדברים ומכניס אמונה בלב האנשים הנותנת להם כוח להתגבר על אויביהם, גם כאשר נראה שאין לכך סיכוי הגיוני.

לכן רש"י מסביר שהוויכוח היה אם יש בכוחו של הקב"ה להביא את

עם ישראל לארץ ישראל. כלב ויהושע אמרו: 'עלה נעלה - אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם, נצליח בכל דבריו'. ואילו החולקים עליהם אמרו: 'לא נוכל לעלות אל העם - כביכול כלפי מעלה אמרו'.

לאורך ההיסטוריה הקצרה של מאה השנים האחרונות, אנו מבינים זאת טוב יותר. על פי ניתוח קר לא היה כל סיכוי לעם ישראל להגיע לארץ ישראל ולהקים בה מדינה. האמונה בכוח הפנימי לצד העשייה המעשית, יחד עם ההשגחה העליונה הניסית המתגלה בדרך הטבע, היא זו ששינתה את ההיסטוריה של עם ישראל.

בשילוב זה שבין טבע לנס התקשו המרגלים ולכן הגיעו למסקנה שלהם.

במובן זה, אנו ממשיכים היום את דרכם של יהושע וכלב, היודעים לפעול בתוך העולם המעשי מתוך אמונה כי הקב"ה מלווה אותנו וכי אנו שליחיו. במובן זה אנו הופכים את השליחות האישית, למען מטרה אישית, שלח לך - לטובתך, לשליחות אלוקית; שלח לך - למען גילוי שמו בעולם.

פרשת שלח

תשובת היחיד ותשובת הכלל

במדבר יד, יא-כ:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה... אָכֵנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרְשֵׁנוּ וְאַעֲשֵׂה אֶתְךָ לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם מִמֶּנּוּ. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' וְשָׁמְעוּ מִצְרִים... וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמִיעֶךָ לֵאמֹר. מִבִּלְתִּי יִכְלֹת ה' לְהַבִּיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר. וְעַתָּה יַגְדֵּל נָא בַח אֲדֹנָי כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר... ה' אֶרְךָ אָפִים וְרַב חֶסֶד נִשְׂא עֹז וְפָשַׁע... סֶלַח נָא לְעֹז הָעָם הַזֶּה כִּגְדֹל חֶסְדְּךָ וְכְאֲשֶׁר נִשְׁאַתָּה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד הֵנָּה. וַיֹּאמֶר ה' סֶלַחְתִּי כִּדְבָרְךָ.

רש"י:

יגדל נא כח ה'. לעשות (א) דיבורך.

כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור – ה' ארך אפים. לצדיקים ולרשעים. כשעלה משה למרום מצאו משה להקב"ה שהיה יושב וכותב 'ה' ארך אפים', אמר לו, לצדיקים. אמר לו הקב"ה, אף לרשעים. אמר לו, רשעים יאבדו. אמר לו הקב"ה, חייך שאתה צריך לדבר. כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים, התפלל משה לפניו ב'ארך אפים', אמר לו הקב"ה, והלא אמרת לי לצדיקים. אמר לו, והלא אמרת לי אף לרשעים. כדברך. בשביל מה שאמרת, שיאמרו 'מבלתי יכלת ה' (ב).

שפתי חכמים:

(א) שלא בקש ממנו חדשות, רק לקיים מאמרו, וזהו 'כאשר דברת'.

(ב) לא בשביל דברך שאתה מתפלל בעדם ואמרת 'סלח נא' וגו', דאם לא כן מאי 'כדברך', ב'סלחתי' סגי.

כנגד רצונו של הקב"ה הרוצה להשמיד את ישראל, טען משה לחילול השם. ויש להבין, וכי אין הקב"ה יודע את מה שמשה אומר? האין הוא יודע כי ייווצר חילול השם גדול אם ישמיד את העם? גם הכתוב מדגיש זאת ואומר: 'סלחתי כדברך' – סליחה זו באה בעקבות דבריו של משה דווקא (רש"י).

שאלה זו מתעצמת לאור דברי חכמים:

כשעלה משה למרום מצאו לקב"ה שהיה יושב וכותב:
 'ה' ארך אפיים'. אמר לו: לצדיקים? אמר לו הקב"ה: אף
 לרשעים. אמר לו: רשעים יאבדו. אמר לו הקב"ה: חייך,
 שאתה צריך לדבר. כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים
 התפלל משה לפניו בארך אפיים. אמר לו הקב"ה: והלא
 אמרת לצדיקים? אמר לו: והלא אמרת לי לרשעים.
 (סנהדרין קיא, א)

אם כבר החליט הקב"ה כי באופן עקרוני הוא סולח, מדוע אין הוא אומר זאת גם ללא דברי משה? מדוע יש צורך בחילופי התפקידים הללו בין הקב"ה למשה?

אכן, גם במהלך הדברים לא ביקש משה סליחה גמורה אלא אמר: 'ה' ארך אפיים נושא עוון ופשע ונקמה – לא ינקמה, פוקד עוון אבות על בנים, על שלשים ועל ריבעים'. הוא לא ביקש סליחה גמורה אלא סבלנות ואורך רוח, על מנת לבדוק אם העם מתקן את מעשיו. ובאמת זה היה העונש, הליכה של ארבעים שנה במדבר שבמהלכה מת כל הדור שחטא בחטא המרגלים.

בצורה כזאת קיבלו החוטאים את עונשם, אולם לא היה חילול השם

כי עם ישראל נכנס בסופו של דבר לארץ ישראל. אם כן, משמעותה של הסליחה כאן איננה על עצם העונש אלא על הדחייה בביצועו.

מה משמעות הדיון על הסליחה לצדיקים בלבד או גם לרשעים? אם כולם חוטאים, הרי שגם הצדיקים אינם צדיקים כל כך?

בניגוד לחטא העגל, את חטא המרגלים הובילו מנהיגי העם, כפי שנראה מהפשט וכפי שהדגישו חכמים: 'באותה שעה צדיקים היו'. לכן כאן כבר יש בעיה קשה. כאשר חלק מהעם חוטא – אפשר לחשוב שאפשר להעניש חלק מהעם, אך כשהחטא מובל בידי המנהיגים הצדיקים – יש כאן כבר בעיה עמוקה יותר, כאן העונש לא יפתור את הבעיה היסודית ולכן העונש כשלעצמו איננו מספיק. גם אם ייבנה עם חדש ממשה רבינו, יחזור העם ויחטא בחטא כזה.

על כן יש צורך למצוא איזון נכון בין ההבנה שכל אחד יכול להיות צדיק או רשע והבחירה בידו, ובין ההבנה שיש צורך לתת לאדם זמן לתקן את מעשיו, ובין הידיעה שבסופו של דבר הקב"ה צריך, כביכול, את עם ישראל על מנת לגלות את מלכותו בעולם.

הדיון בין הקב"ה למשה, הן בכתוב עצמו הן בדברי חז"ל, מדגיש לנו את הצדדים השונים של הסוגיה ואת ההבנה שלכל אחד מן השיקולים משקל רב, ורק אם יש מודעות אצל העם לצדדים השונים של הסוגיה, כפי שאומר משה לקב"ה, אזי ניתן באמת להגיע לאיזון הנכון. לכן חיכה הקב"ה שמשה עצמו יאמר 'ה' ארך אפיים', כי אז הוא יזכיר לו כי הוא זה שאמר זאת לפני כן. לו סלח הקב"ה מיד וללא כל עונש, היה הדבר מוביל להפקרות.

עם ישראל איננו יכול להגיע לכליה גמורה כי יש לו תפקיד אלוהי של גילוי שם ה' בעולם. 'וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת כְּהֹנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ'

(שמות יט, ו). האנשים הפרטיים בכל דור ודור יכולים להיענש על מעשיהם הרעים.

זה עומקו של השיח בין משה לקב"ה בעניין זה. הקב"ה הוא שמגלה למשה את תפקידו של עם ישראל ומלמדו שהסליחה מיועדת גם לרשעים, כי הם במהותם צדיקים, ורק מסיבות חיצוניות וזמניות חטאו.

תהליך התשובה ההופך זדונות לזכויות, הוא זה המגלה את עומקה של נשמתו של כל אדם מישראל.

פרשת שלח

יש דיבה רעה ויש דיבה טובה

במדבר יד, לו-לח:

וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וַיְלִינוּ עָלָיו אֶת כָּל הָעֵדָה לְהוֹצִיא דָבָה עַל הָאָרֶץ. וַיָּמְתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דְבַת הָאָרֶץ רָעָה בַּמִּגְפָּה לִפְנֵי ה'. וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון וְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה חָיו מִן הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֹלְכִים לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ.

רש"י:

וישבו וילינו עליו. וכששבו מתור הארץ, הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה – אותם אנשים וימותו. כל הוצאת דבה, לשון חינוך דברים שמלקיחין לשונם לאדם לדבר בו. כמו 'דובב שפתי ישנים' (שיר השירים ז, י); וישנה לטובה וישנה לרעה, לכך נאמר כאן 'מוצאי דבת הארץ רעה', שיש דבה שהיא טובה.

פעמיים מופיע הביטוי 'הוצאת דיבה'. בפעם הראשונה: 'להוציא דיבה על הארץ', ובפעם השנייה: 'מוציאי דיבת הארץ רעה'. מדוע?

מדבריו של רש"י נראה שהפסוק הראשון מדבר על 'האנשים אשר שלח משה' ובהם גם יהושע וכלב, ולכן אומר הפסוק 'להוציא דיבה על הארץ', הן דיבה טובה הן דיבה רעה. ואילו הפסוק השני מדבר רק על אותם האנשים שהוציאו דיבה רעה על הארץ. משום כך הסביר

רש"י את המושג דיבה דווקא בפסוק העוסק בכל האנשים שתרו את הארץ.*

אולם רש"י איננו מסתפק בהסבר פשט הפסוק אלא מוסיף הסבר מיוחד למילה 'דיבה', ומדגים זאת בפסוק 'דובב שפתי ישנים'.

הפסוק כולו מופיע בשיר השירים (ז, י): 'וְחִכָּךְ כִּיִּין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוּדֵי לְמִישָׁרִים דּוֹבֵב שְׁפָתַי יִשְׁנִים'. גם כאן רש"י מסביר שהפסוק עוסק ביכולת הדיבור:

כִּיִּין הַטּוֹב - הַזֶּהרִי בַת־שׁוֹבוֹתֶיךָ שִׁיהִיו כִּיִּין טוֹב. הוֹלֵךְ לְדוּדֵי לְמִישָׁרִים - זֶה־הִירָה אֲנִי לְהַשִּׁיב לָהֶם שֶׁאֶעֱמֹד בְּאִמּוֹנִתִי שִׁיֵּהָ אֲחִיכִי הוֹלֵךְ לִפְנֵי דוּדֵי לֶאֱהַבֶת מִישׁוֹר שֶׁהוּא מִן הַלֵּב, וְלֹא בְרִמְיָה... שֶׁהוּא דּוֹבֵב שְׁפָתַי יִשְׁנִים - אֶף אֲבוֹתַי בִּקְבֵר יִשְׁמָחוּ וְיִוְדּוּ בּוֹ עַל חִלָּקָם.

הרי לנו השוואה בין שני סוגים של דיבה: דיבה טובה של כנסת ישראל כלפי הקב"ה בשיר השירים, ודיבה רעה של המרגלים.

יתר על כן, גם בין המרגלים עצמם היו שני סוגים של מוציאי דיבה: ישנם עשרת המרגלים וישנם יהושע וכלב.

התורה מתארת בפירוט יחסי את הוויכוח בין יהושע וכלב ובין יתר המרגלים. הדבר הבולט ביותר בוויכוח זה הוא שבעצם אין כאן ויכוח שבו כל צד משיב לטענותיו של הצד השני, אלא ויכוח הנובע מצורת הסתכלות שונה על המציאות ומחוסר רצון לשמוע זה את זה.

* עיין רמב"ן החולק על רש"י ומסכם: 'אבל כל דיבה לרעה, ויזכיר דיבה רעה להפליג'.

ישנו מקצוע הנקרא 'דיבייט', שבו מלמדים כיצד לנהל ויכוח, כיצד לנסח טיעונים בצורה מכובדת ועניינית וכיצד לשכנע זה את זה מתוך כבוד והערכה.

נראה שלפי דברי רש"י זהו המושג 'דיבה' - חינוך לדיבור משכנע, כהגדרתו: 'לשון חינוך, דברים שמלקיחין לשונם לאדם לדבר בו'. וכאז כן בימינו. יש הלומדים כיצד לשכנע ואין פיהם וליבם שווים ומנצלים את כושר השכנוע שלהם על מנת לרמות, להסית ולהסתכל על המציאות בעין רעה. ויש הלומדים כיצד לשכנע על מנת לעשות טוב ולהראות את הדברים היפים והחיוביים בעולם.

יש דיבה טובה ויש דיבה רעה, וכידו של האדם להחליט כיצד ינהג.

אולם פעמים שדווקא אותם אנשים טובים 'אשר שלח משה' הופכים ברגע אחד ממוציאי דיבה טובה למוציאי דיבה רעה. היכולת שלהם להוביל ולשכנע גורמת להם לחשוב שרק הם צודקים ורק הם יודעים את האמת, ועל מנת לשכנע את האחרים ללכת בדרכם מותר להוציא דיבה רעה.

זהו חטא המרגלים מאז ועד היום בגלגולים שונים ובצורות שונות.

אמנם המילה דיבייט במקרה היא באנגלית. האקדמיה ללשון עברית הציעה לתרגם זאת למילה 'מעמת'. אולם על פי דברינו ניתן לומר שהמקור העברי למונח זה הוא 'דיבה', ולכן מתאים להשאיר את המונח המקורי גם בלשון העברית (עיין אתר האקדמיה ללשון עברית בערך זה).

פרשת שלח

מדוע לא נתן משה למעפילים לעלות לארץ ישראל?

במדבר יד, לט-מה:

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם
מֵאָד. וַיִּשְׁכְּמוּ בִּבְקָר וַיַּעֲלוּ אֶל רֹאשׁ הָהָר לֵאמֹר הִנֵּנוּ וְעַלִּינוּ אֶל
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' כִּי חָטָאנוּ. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לָמָּה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים
אֶת פִּי ה' וְהוּא לֹא תַצְלַח. אֵל תַּעֲלוּ כִּי אֵין ה' בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא
תִּנְגְּפוּ לִפְנֵי אִיבֵיכֶם. כִּי הָעִמְלָקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם וּנְפֹלְתֶם
בְּחָרֶב כִּי עַל כֵּן שָׁבַתֶם מֵאַחֲרֵי ה' וְלֹא יִהְיֶה ה' עִמָּכֶם. וַיַּעֲפְלוּ
לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁ הָהָר וְאַרְוֹן בְּרִית ה' וּמֹשֶׁה לֹא מָשׁוּ מִקֶּרֶב
הַמַּחֲנֶה. וַיֵּרֶד הָעִמְלָקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּהָר הַהוּא וַיַּכּוּם וַיַּפְתּוּם עַד
הַחֲרָמָה.

רש"י:

והיא לא תצלח. זו שאתם עושין (א) לא תצלח.
ויעפלו. לשון חוזק. וכן 'הנה עפלה'. אינגרי"ש בלע"ז. לשון עזות. וכן 'עפל
בת ציון' (מיכה ד, ח) 'עפל ובחן' (ישעיה לב, יד). ומדרש תנחומא מפרשו
לשון אופל, הלכו חשכים שלא ברשות.

שפתי חכמים:

(א) ומילת 'זהיא' שבה אל הפעולה, ופעולה לשון נקבה, כאילו אמר זאת הפעולה
אשר אתם עושים לא תצלח.

לאחר שהודיע משה לעם את עונשם בעקבות חטא המרגלים, שיישארו במדבר ארבעים שנה, ביקש העם לעלות לארץ ישראל בכל זאת, אך משה התנגד לכך. עם ישראל לא אבה לשמוע, עלה ונחל מפלה.

כיצד עם ישראל איננו לומד לקח ומבין שלא כדאי לו ללכת בניגוד לציווי האלוקי? האם אינם מבינים שהליכה בניגוד לרצון ה' תנחל מפלה?

שני ביטויים מרכזיים יכולים להסביר ממה נובע הדבר. על המילים 'והיא לא תצלח' כותב רש"י: 'זו שאתם עושים לא תצלח'. מה בא רש"י להוסיף בפירוש זה?

הביטוי השני הוא 'ויעפילו'. רש"י מסביר: לשון חזק.

פעמים רבות אנו נפגשים עם רצון נפשי עמוק לתקן מיד מעשה שלילי הגורר אחריו תהליך תיקון ארוך וקשה. אדם מצטער על הטעות הקשה שעשה וחושב שאם יתקן אותה מיד יתגבר באמת על הטעות.

אולם לאמיתו של דבר הטעות או החטא הקשה הם תוצאה של מצב נפשי עמוק הרבה יותר, שעל מנת לתקנו יש צורך בתהליך ארוך ויסודי.

הקב"ה העניש את עם ישראל להישאר במדבר ארבעים שנה מפני שהבין שיש צורך בתהליך ארוך של התבוננות ושל חילוף דורות כדי לתקן באמת את חטא המרגלים. כך מציינת התורה: 'וַיַּחַר אֱלֹהֵי ה' בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּנָּעַם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד תָּם כָּל הַדּוֹר הָעֹשֶׂה הָרָע בְּעֵינֵי ה' (לב, יג).

לעומת זאת, המעפילים חושבים שאפשר לתקן את הדברים מיד. כבר למחרת בבוקר הם משכימים ורוצים לצאת למלחמה. הם חושבים שבנחישות ובמהירות הם יוכלו לתקן את החטא מיד.

משה עונה להם: 'והיא לא תצלח', מעשה מיידית ופזיז לא יפתור באמת את המצב ולא יקדם את תיקון העומק שהם זקוקים לו. לכן מסביר רש"י: 'זו שאתם עושים לא תצלח' - אמנם יש לכם כוונות טובות, אבל זה פשוט לא יצליח כי דרוש כאן תהליך ארוך ועמוק. רש"י ממשיך ומסביר שהביטוי המופיע בתורה פעם אחת, 'ויעפילו', מבטא את המצב הנפשי שבו היה עם ישראל שרוי, שהוא חוזק ועזות מתוך ביטחון שאפשר לתקן את המצב בצורה מיידית. אולם רש"י מוסיף ומביא את דברי המדרש האומר ש'עופל' רומז גם על אופל - שהוא חושך. פעמים רבות הרצון העז והחזק יכול לגרום לכך שלא רואים את הקשיים ואת המציאות המורכבת ולכן הם בעצם הולכים בחושך. כאשר יש צורך בתהליך עומק ארוך אי אפשר לעשות קיצורי דרך ולנסות לתקן את המצב בצורה מיידית - זה מה שלימד משה את עם ישראל בחטא המעפילים.

עוד יש להוסיף על הדברים את דברי רבי צדוק הכהן מלובלין שהסביר:

על זה אמרו הקדמונים (- ודרשו את) מאמר חז"ל (פסחים פו ע"ב) 'כל מה שיאמר לך בעל הבית - עשה, חוץ מ"צא"'. ולא לחינם כתבה תורה עניין המעפילים בפרשת שלח, אשר כבר האמינו בדברי משה (- שהרי חזרו בתשובה על חטאם), ולמה לא שמעו לו בזה שאמר להם 'אל תעלו' וגו'? אלא שהם חשבו שזה בכלל 'חוץ מצא',

ועל זה העפילו לעלות אף נגד רצון השם יתברך, כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין קה ע"א) 'חוצפתא - מלכותא בלא תגא' (- חוצפה היא מלכות בלא כתר)... והם לא הצליחו בזה, מפני שאכלוה פגה (- תאנה שאינה בשלה, כלומר: פעלו מוקדם מדי, שלא בזמן הנכון), וכמו שאמרו ז"ל (סוטה מט ע"ב) 'בעקבתא דמשיחא - חוצפא יסגא' (- בעקבי המשיח החוצפה תרכה) - שאז הוא העת לזה... ולכך אמר להם משה 'והיא לא תצלח', נראה שעצה היא (- רצונם לעלות), אלא שלא תצלח, ודייק (- משה בדבריו ואמר) 'והיא', שבכל מקום דרשו רז"ל 'היא - ולא אחרת, שיש זמן אחר שמצלח, והוא זמננו זה שהוא עקבי משיחא'.

על פי זה מבוארים דברי רש"י, 'זו שאתם עושים לא תצלח', אבל בזמן אחר מעשה כזה יצליח. כי באמת לפעמים העזות והרצון העז מקצרים תהליכים.

לאחר גלות ארוכה הגיע הזמן לעלות גם כאשר לא הכול מושלם. השהות בגלות הארוכה לימדה את עם ישראל עד כמה חשוב למצוא את המכנה המשותף למרות חילוקי הדעות. מתוך מבט זה אפשר לעלות ולהצליח.

* מתוך מאמרו של הרב אלחנן סמט המסביר את הדברים בטוב טעם ב'עיונים בפרשת השבוע', סדרה ב, ע"ש.

פרשת שלח

שורש חטא המרגלים ותיקונו – ארץ ישראל ירושה היא לנו

במדבר טו, א-ב:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי
תָבֹאוּ אֶל אֶרֶץ מוֹשְׁבֵיתֵיכֶם אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם.

רש"י:

כי תבאו. בישר להם שיכנסו לארץ.

לאחר חטא המרגלים מצווה התורה על הקרבת המנחה והנסכים
המצטרפים אל הקרבנות באמירה מיוחדת: 'כי תבואו אל ארץ
מושבותיכם', ורש"י מסביר את הקשר בין חטא המרגלים לפתיחה
זו במשפט קצר: 'בישר להם שיכנסו לארץ'. ה' רוצה לעורר את עם
ישראל לאחר העונש הקשה שקיבלו ומבטיח להם שבסופו של דבר
הם ייכנסו לארץ ישראל, כפי שמרחיב הרמב"ן:

אחר שהבטיח את הבנים שיבואו אל הארץ השלים להם
תורת הקרבנות שיקריבו נסכים בבואם לארץ. ואולי היה
זה עתה לנחמם ולהבטיחם כי היו נואשים לאמר: מי יודע
מה יהיה לאורך ימים לסוף ארבעים שנה, ואם יחטאו גם
הבנים, ולכן ראה הקב"ה לנחמם כי בצוותו אותם במצות
הארץ הבטיחם שגלוי לפניו שיבואו ויירשו אותה.

אמנם הפתיחה 'כי תבואו אל הארץ' מופיעה בתורה פעמים רבות, אך הביטוי 'אל ארץ מושבתיכם' הוא יוצא דופן. חז"ל שמו לב לפתיחה מיוחדת זו באומרם:

כי תבואו אל ארץ מושבתיכם. אמר רבי זכאי דשאב: אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם בכל מקום אתה קורא אותה ארץ כנען, וכאן ארץ מושבתיכם, אמר להם הקדוש ברוך הוא, חייכם נתתי אותה לאברהם ליצחק וליעקב, וכלם מן המקרא, והבן יורש את האב, לכך ארץ מושבתיכם. (במדבר רבה יז, ג)

הביטוי המיוחד הזה בא ללמדנו שהקשר בין עם ישראל לארץ ישראל הוא כמו ירושה העוברת מאב לבן; כשם שירושה איננה יכולה להיבטל כך גם הקשר בין עם ישראל לארצו איננו יכול להיבטל. בביטוי זה מלמדת התורה את דור המרגלים שהטעות היסודית שלהם הייתה בכך שהם חשבו שיש אפשרות של קיום לעם ישראל ללא הקשר לארץ ישראל, ומכאן מסקנתם שיש סכנה קיומית לעם אם ינסו להיכנס ולהילחם על הארץ. 'וַנְּהִי בְּעֵינֵינוּ פְּחָגְבִּים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם' (יג, לג).

משה מבקש ומתחנן 'אַךְ פֶּה' אֶל תִּמְרְדּוּ' (יד, ט) כי נקודת מבט זו של המרגלים היא מרידה בייעוד של עם ישראל ובציווי האלוקי.

האמונה שהארץ ירושה לנו מאבותינו נותנת לעם ישראל תקווה ואמונה שאכן, לאחר ארבעים שנה הם ייכנסו לארץ ישראל.

הרי שהביטוי המיוחד 'כי תבואו אל ארץ מושבתיכם' מלמד את העם מניין נבע חטא המרגלים ומהו היסוד לתיקונו. אמונה זו היא גם הנותנת לעם את הכוח הנפשי לעמוד במשימה ולעבור את ארבעים שנות הנדודים במדבר בשלום.

פרשת שלח

הלב או העיניים – מי נמשך אחרי מי?

במדבר טו, לט:

וְלֹא תִתְּנוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם.

רש"י:

ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו 'מתור הארץ' (יג, כה). הלב והעיניים הם מרגלים לגוף, מסרסים לו את העבירות, העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות.

רש"י בפירושו לפסוק קושר את ראשיתה של הפרשה לסופה: כשם שהמרגלים הלכו לתור את הארץ ומה שראו גרם להם לחטוא ולמאוס בארץ חמדה, כך גם האדם הפרטי נמשך אחר דברים חיצוניים ולבו גורם לו לעשות עבירות.

אולם מעניין הדבר שהתורה אומרת תחילה 'ולא תתורו אחרי לבבכם' ורק אחר כך 'אחרי עיניכם', ואילו לפי רש"י העין רואה בתחילה ורק לאחר מכן הלב חומד.

נראה כי יש בדברים אלו מבט עמוק יותר על נפש האדם. האדם איננו נמשך אחרי ראות עיניו אם לבו מתנגד לכך. אמנם גם בתוך לבו של האדם יש יצר טוב ויצר רע, אך כל אדם רוצה שיצרו הטוב יגבר על

יצרו הרע. כאשר אדם הולך אחר מראה עיניו הוא בעצם נותן לכוחות החיצוניים שבו לגבור על הכוחות הטובים שבלב. לפיכך, באופן עמוק יותר התורה מצווה בתחילה 'ולא תתורו אחרי לבבכם' ורק לאחר מכן 'ואחרי עיניכם'. אם כך הם פני הדברים, מדוע רש"י אומר 'העין רואה' ורק לאחר מכן 'הלב חומד'?

בספרי נאמר:

'ולא תתורו אחרי לבבכם' מגיד שהעיניים הולכים אחר הלב, או הלב אחר העיניים? אמרת, וכי אין סומא שעושה כל תועבות שבעולם? ... מגיד שהעיניים הולכים אחר הלב.

גם בדברי רש"י אנחנו רואים שני שלבים. בתחילה הוא אומר: 'הלב והעיניים מרגלים לגוף', ורק לאחר מכן הוא מסביר את השלבים: 'העין רואה והלב חומד', כי כך באמת בנויה נפשו של אדם. בתחילה הלב הוא שחומד, לאחר מכן העיניים רואות ומשפיעות ומעצימות את החמדנות של הלב. לכן אדם שמלכתחילה איננו מחפש בלבו את הדברים השליילים, גם עיניו לא יטו את לבו (עיי' מלבי"ם, חומש הגר"א ועוד).

עוד יש לשאול: מדוע רש"י מגדיר את ראיית הלב והעיניים כ'מרגלים לגוף', הרי העבירה פוגמת בנשמה ולא בגוף?

ההימשכות אחרי כוחות הטומאה נובעת מכך שהגוף נמשך למעשים גשמיים, ללא מחשבה על המשמעות הרוחנית של המעשים. כאשר האדם נמשך אחר הכוחות הללו, הוא מתעלם מן הנשמה ונכנע ליצריו הגשמיים.

לכן הופכים הלב והעיניים למעין 'מרגלים' של הגוף ועוזרים לו לעשות את העבירה. לעומת זאת, כאשר האדם מתגבר על יצריו הגשמיים, הוא מגלה את כוחותיו הפנימיים העמוקים. הוא מגלה את ליבו, במובנו העמוק. במצב זה הלב הוא העיקר והוא משמש כ'מרגל' של הגוף.

פרשת שלח

'עין רואה ולב חומד והגוף עובר את העברות'

במדבר טו, לט:

וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם
אֹתָם וְלֹא תִתְּוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אֵתֶם זִנִּים
אַחֲרֵיהֶם.

רש"י:

ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו, 'מתור הארץ' (יג, כה). הלב והעינים הם
מרגלים לגוף, מסרסים לו את העבירות, העין רואה והלב חומד והגוף
עושה את העבירות.

מה מטרתה של מצוות ציצית? רש"י מלמד אותנו את הפסיכולוגיה
האלוקית. האדם בנוי כך שהוא נמשך באופן טבעי לדברים שליליים
- העין רואה, הלב חומד והגוף עובר את העבירה. כל ההוויה
התרבותית האנושית שנבנתה במשך אלפי שנים עוברת על פי הכנה
פסיכולוגית זו של האדם.

שתי שאלות בסיסיות עולות מן הדברים: האחת, מדוע האדם נמשך
באופן טבעי אחרי דברים שליליים? האם זה באמת כך? מה הדרך
להתמודד עם מצב כזה? והשנייה, כיצד מצוות ציצית עוזרת לנו
להתמודד עם המצב?

התורה מדגישה: 'וראיתם אותו' – והכוונה היא לפתיל התכלת דווקא, ולא ליתר הפתילים. חז"ל אומרים כי התכלת דומה לשמים הדומים לכסא הכבוד, ולכן עלינו לשים בציצית פתיל דווקא בצבע זה. תפקידו של פתיל זה הוא ללפף את יתר הפתילים של הציצית ובכך לעשות מאוסף של פתילים מפורדים דבר אחד.

כפי שמסביר הכלי יקר:

והנה בענין התכלת ארז"ל (מנחות מג ע"ב) תכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא כבוד. ובודאי פירושו שצבעים אלו בדומה לדומה כי אין תכלת דומה לרקיע אלא כל אחד נוטה בצבעו אל הדומה לו וכל אחד עמוק מחבירו. ובמאמר זה חתם כל הענין לומר מה ענין הסתכלות בחוט של תכלת לשיזכור ע"י זה כל מצות ה' ולא יצא מן המדה אפילו כמלא נימא, אלא לפי שתכלת דומה לים וע"י שיסתכל בחוט זה יזכור אל הים הדומה לו בצבעו ויהיה דומה כאלו היה הים תמיד נגד עיניו, ואז יתבונן במעשה הים שאינו יוצא מן המדה אפילו כמלא נימא וממנו יראה וכן יעשה בק"ו שהזכיר בעל המדרש האומר הסתכלו בים כי 'הסתכלו' היינו לשון ציצית שהוא נגזר מלשון 'מציץ מן החרכים' (שיר השירים ב, ט), דהיינו שיהיה מציץ ומסתכל בים שאינו משנה מדתו כך הוא לא ישנה בק"ו ואם יעבור אפילו על אחת מכל מצות ה' הרי הוא יוצא מן המדה אשר מדר לו ה' לומר עד פה תבא ולא תוסיף בזה מותר וזה אסור.

האמונה באל אחד שברא את העולם כולו ומכוון אותו ליעד רוחני עליון, היא הבסיס להתמודדות עם היצר הגשמי המושך את האדם

לעשיית מעשים רעים. זאת מפני שההתמודדות האמיתית איננה שבירת היצר כי אם היכולת לתת לכל אחד מכוחות הגוף והנפש את מקומו הנכון בתוך המבנה הכולל הנקרא אדם.

אנו לוקחים אוסף של פתילים הנראים מפוזרים לכל עבר, ומאחדים אותם על ידי פתיל התכלת על מנת לבטא את הרעיון של האמונה באל אחד הנותן לנו כוחות שונים ומגוונים בכדי לגלות את שמו בעולם, באמצעות הכוחות כולם.

כאשר חסרה לאדם היכולת לראות את הדברים במבט אמוני ואחדותי זה, הוא נמשך אחרי הכוחות הגשמיים הקיימים בו והולך אחרי תאוותיו ללא מצפן המכוון את דרכו.

הדבר הבסיסי ביותר המבדיל בין האדם לכל היקום כולו הוא היכולת לבחור בין טוב לרע. הבחירה בין טוב לרע איננה לבחור באילו כוחות גוף ונפש להשתמש, אלא לבחור לאיזו מטרה להשתמש בהם.

הציצית מציבה בפנינו את תפיסתה של התורה, האומרת שכאשר מסתכלים על המציאות מתוך הראייה האחדותית, הבאה לידי ביטוי בפתיל התכלת המקיף את כל המציאות הפרטית כולה, המתבטאת ביתר הפתילים, נדע להתכונן במציאות בצורה נכונה ואז לא נימשך אחר העיניים או אחר הלב הפרטי והגשמי של כל אחד ואחד, כי אם אחר הראייה הכוללת, המאחדת בין גוף לנפש ובין הפרט לכלל.